УДК 338.45:621

Карачина Н.П.
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту, маркетингу та економіки
Вінницького національного технічного університету

Вітюк А.В.
асистент кафедри менеджменту, маркетингу та економіки
Вінницького національного технічного університету

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL MACHINE ENGINEERING IN VINNYTSIA REGION

АНОТАЦІЯ

Проведено комплексне оцінювання перешкод та перспектив розвитку сільськогосподарського машинобудування. З огляду на динамічну зміну умов, в яких розвивається сільськогосподарського машинобудування, виокремлено етапи його функціонування в розрізі характерних особливостей розвитку підприємств та впливу на галузь в цілому. Доведено, що розвиток сільськогосподарського машинобудування Вінницької області має суперечливий характер: з одного боку, функціонують підприємства, що розвиваються та проводять модернізацію і адаптуються до нових умов, з іншого боку – існують підприємства, що або виконують поодинокі замовлення, або здають свої площі в оренду, що безперечно свідчить про їх повну деградацію.

Ключові слова: сільськогосподарське машинобудування, економічний розвиток, економічне середовище, перспективи, перешкоди.

АННОТАЦИЯ

Проведено комплексное оценивание препятствий и перспектив развития сельскохозяйственного машиностроения. Учитывая динамическое изменение условий, в которых развивается сельскохозяйственное машиностроение, выделены этапы его функционирования в разрезе характерных особенностей развития предприятий и влияния на отрасль в целом. Доказано, что развитие сельскохозяйственного машиностроения Винницкой области имеет противоречивый характер: с одной стороны, функционируют предприятия, которые развиваются и проводят модернизацию и адаптируются к новым условиям, с другой – существуют предприятия, которые или выполняют отдельные заказы, или сдают свои площади в аренду, что бесспорно свидетельствует об их полной деградации.

Ключевые слова: сельскохозяйственное машиностроение, экономическое развитие, экономическая среда, перспективы, препятствия.

ANNOTATION

Complex evaluation of obstacles and prospects for development of agricultural machine engineering is made. Given the dynamic change of conditions in which agricultural machine engineering develop, stages of its operation in terms of the peculiarities of businesses and the impact on the industry as a whole. It is proved that the development of agricultural machine engineering in Vinnytsia region is contradictory: on the one hand, there are companies that develop and modernize and adapt to new conditions, on the other hand – there are businesses that carry out individual orders or rent their space, which indicates about their complete degradation.

Keywords: agricultural machine engineering, economic development, economic environment, prospects, obstacles.

Постановка проблеми. Розвиток сільськогосподарського машинобудування є об'єктивним та закономірним процесом на терені України. Розгалужений аграрний сектор, із внутрішньою специфікою та традиціями господарювання вимагає нової матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва. Негативні тенденції, що мали місце в сільському господарстві призвели до низки системних проблем у підприємств-виробників техніки.

З набуттям Україною незалежності та розривом ряду господарських зв'язків із підприємствами вже незалежних республік відбулися ряд змін. Руйнування системи централізованого, якісного та своєчасного управління підприємствами призвело до їх значної диференціації. Відтак достатньо актуальним є ґрунтовне дослідження тенденцій економічного розвитку сільськогосподарського машинобудування України загалом та Вінницької області зокрема та виокремлення перешкод та перспектив у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика економічного розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування активно досліджувалася такими вітчизняними економістами: Л. Артеменко, Я. Білоуська, Н. Біляк, Н. Бондарчук, О. Болтянський, О. Гривківська, О. Доброзорова, В. Іванишин, О. Козаченко Д. Кондратюк, П. Коренюк, В. Кравчук, Л. Малюта, Л. Мулярчук, В. Нехай, О. Павлова, В. Петров, Г. Підлісецький, О. Селезньова, В. Скоцик, О. Собкевич, А. Фатенок-Ткачук, І. Ховрах тощо. В своїх роботах науковці достатньо ґрунтовно здійснили аналізування інвестиційного та фінансового розвитку сільськогосподарського машинобудування України за останні роки, акцентуючи увагу саме на мікроекономічних факторах.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на наявність наукових розробок в цій сфері, подальшого висвітлення потребують питання щодо виявлення передумов реального економічного розвитку сільськогосподарського машинобудування та перспектив його розвитку в Україні загалом та Вінницької області зокрема.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Виявити передумови економічного розвитку сільськогосподарського машинобудування та визначити етапи розвитку підприємств сільськогосподарського машинобудування України протягом останніх 30-ти років. Виокремити тенденції економічного розвитку сільськогосподарського машинобудування Вінницької області на підставі комплексного аналізування виробничих факторів, що є основою формування потенціалу розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах активного реформування економіки та відсутності попиту на вітчизняну продукцію сільськогосподарське машинобудування України переживає кризу. Потенційні можливості для пріоритетного розвитку українського машинобудування для агропромислового комплексу підтверджуються, по-перше, суттєвим зниженням кількості техніки в сільськогосподарських підприємствах, яка відновлюється досить низькими темпами, по-друге, значною зношеністю основних засобів. Задоволення попиту аграріїв в сільськогосподарській техніці частково намагаються задовольнити провідні підприємства сільськогосподарського машинобудування через не просто виробництво техніки, а виробництво цілих комплексів високотехнологічних знарядь, використання яких дасть змогу гарантовано отримувати сталі урожаї та знижувати витрати на проведення обробки грунту, чим зменшувати собівартість продукції.

Під дією ринкових чинників в Україні склалася така структура виробництва сільськогосподарської продукції, в якій корпоративні та індивідуальні господарства мають свої ніші, відповідно сільське господарство розвивається стабільно, хоча обидва сектори виробників сільськогосподарської продукції – рослинництво та тваринництво – неоднорідні за складом, розмірами і динамікою, що вимагає своєчасної реакції виробників техніки та завоювання частки ринку. В той же час стабільність галузі відкриває можливості для наповнення ринку вітчизняною технікою.

Зважаючи на роки занепаду сільського господарства країни, сільськогосподарські виробники втратили свою платоспроможність, що супроводжувалося зниженням технічної оснащеності. Відповідні тенденції апроксимувалися на виробників сільськогосподарської техніки, які втратили можливість розширення виробництва техніки агропромислового призначення та розгортання власних потужностей. Формування сучасного технічного потенціалу підлягає загрозі, яка підкріплюється загальним функціонуванням малопотужних низькоконкурентних підприємств і лише поодинокі підприємства, які активно ведуть конструкторську роботу та виграють конкурентну боротьбу – можна назвати успішними.

Розбудова ринку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування перш за все вимагає дослідження та виявлення сильних і слабких сторін основних зарубіжних конкурентів, що активно імпортують свою продукцію в Україну. На сьогодні основними постачальниками цієї продукції на світовий ринок виступають країни Європейського союзу і США. Серед основних постачальників сільськогосподарської техніки присутніх на ринку України варто відзначити компанії «Мінський тракторний завод», Agrometal, AGCO, Amadas, BOBCAT, Capello, CASE IH , Claas, Deutz, Ford, John Deere, Komatsu, Massey Fergusson, Mainero, New Holland, Valley, Lindsay, Tecnologna Perez, Plбsticos Pen-Pla, Fabimag, MacDon, Marcibur, OMBU, ZF. Велика кількість згаданих підприємств забезпечують українського аграрія широким асортиментом необхідної техніки чим збільшують свою частку на українському ринку. В загальному вигляді зарубіжне виробництво сільськогосподарської техніки є активною інвестиційною політикою фірм-виробників на основі досягнень науки та техніки.

В Україні за період незалежності у процесі постійного реформування сільського господарства сформувалася негативна тенденція на ринку, де на зміну радянським підприємствам сільськогосподарського машинобудування приходять іноземні постачальники сільськогосподарського устаткування і серйозну конкуренцію їм створюють лише поодинокі підприємства та окремі підприємці.

Зважаючи на роки занепаду сільського господарства країни, сільськогосподарські виробники втратили свою платоспроможність, що супроводжувалося зниженням технічної оснащеності. Відповідні тенденції апроксимувалися на виробників сільськогосподарської техніки, які втратили можливість розширення виробництва техніки агропромислового призначення та розгортання власних потужностей. Формування сучасного технічного потенціалу підлягає загрозі, яка підкріплюється загальним функціонуванням малопотужних низькоконкурентних підприємств і лише поодинокі підприємства, які активно ведуть конструкторську роботу та виграють конкурентну боротьбу можна назвати успішними.

Проаналізовані тенденції свідчать про не високі успіхи сьогоднішнього сільськогосподарського машинобудування України. Потужності виробництва суттєво скорочуються через обмежені внутрішні можливості підприємств і складність залучення зовнішніх ресурсів. Тривалий час в Україні не спостерігалось створення спільних підприємств в галузі сільськогосподарського машинобудування через відсутність пропозицій з боку іноземних контрагентів та незацікавленість внутрішніх виробників у пошуку сильного закордонного партнера із новим досвідом та коштами [1, с. 27].

Розкриваючи можливості спільної діяльності, варто зазначити можливість українського виробника поступово інтегруватися до світових ринків,

а закордонному партнеру скористатися збереженими виробничими потужностями, інтелектуальним потенціалом, уже існуючими зв'язками, репутацією, діловими відносинами підприємства та широким ринком збуту в Україні.

Трансформаційні зміни періоду незалежності створили умови, коли для ефективного ведення діяльності в сфері сільськогосподарського машинобудування – потрібний зв'язок між виробником та тими, хто використовує товари, відповідно сервісні служби постають основним джерелом маркетингової інформації, потрібної для створення ідей нових товарів і вдосконалення та ремонту існуючої техніки. Погіршення якості використовуваної сільськогосподарськими виробниками техніки через брак ресурсів для її адекватного оновлення на перший план виводить проблему якісного і своєчасного технічного обслуговування та проведення ремонтно-відновлювальних робіт.

В Україні склалася ситуація з існуванням двох видів технічного обслуговування – з однієї сторони існує культивований за часів СРСР планово-запобіжний підхід, а з другого – гарантійний сервіс та післягарантійний сервіс, що пропонується закордонними фірмами, хоча на сьогоднішній день виникає необхідність забезпечення технічного сервісу техніки у вигляді системи консультацій і підготовки кадрів, послуг із придбання техніки, забезпечення її запасними частинами і паливно-мастильними матеріалами, технічного обслуговування і ремонту з метою економічно вигідної експлуатації технічно складного виробу протягом терміну, який задовольняв би споживача, а також утилізація технічних засобів [2], яку нажаль вітчизняні підприємства агропромислового машинобудування забезпечити не можуть. Проаналізувавши динаміку зміни господарської діяльності виробничих та ремонтних підприємств сільськогосподарського машинобудування, можна зробити висновок про зменшення кількості таких підприємств, обмеження їх роботи, зменшення кількості працівників, що впливає на зменшення ремонтних можливостей і обмеження агровиробників у послугах. В системі технічного обслуговування і ремонту сільськогосподарської техніки відбулися такі явища, як спрацювання і відчуження стаціонарних та пересувних об'єктів, ремонтно-обслуговуючої бази, втрата висококваліфікованого персоналу, відсутність нормативно-технічної документації, що частково обмежує як виробничі, так і сервісні можливості підприємств [3, с. 4].

Аналітичне дослідження діяльності підприємств сільськогосподарського машинобудування засвідчило, що підприємства попри існування ряду перешкод у роботі, продовжують функціонувати відповідно до своїх можливостей. Наявність ряду макроекономічних обставин частково стримує розвиток підприємств, які намагаються подолати ряд таких обставин шляхом оптимізації використання свого потенціалу.

При визначені основних проблем, які обумовили існуючий стан підприємств сільськогосподарського машинобудування та тенденції і перспективи їх діяльності, достатньо важливим є визначення етапів їх розвитку, які з позиції комплексності здатні пояснити закономірності та потенціал їх функціонування.

Динамічна зміна умов, в яких розвивається галузь сільськогосподарського машинобудування, дозволяє виокремити кілька етапів його функціонування (рис. 1).

Розвиток машинобудування для агропромислового комплексу в Україні оцінюється з точки зору якості як критичний і в певній мірі ставить під загрозу подальший розвиток галузі, а з кількісної сторони така тенденція підтверджується нестабільними обсягами виробництва.

Потенціал зростання імпорту техніки для сільського господарства обмежує обсяги реалізації продукції вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, що унеможливлює модернізацію виробничих потужностей і додатково обмежує вітчизняного виробника. Розгалужена система дилерських установ, агроторговельних домів, агролізингових компаній призводить до того, що в країну ввозиться велика кількість зарубіжних агрегатів. Через нездатність української техніки конкурувати на зовнішніх ринках, експортні операції суттєво поступаються імпортним, що проявляється в обмеженні функціонування підприємств сільськогосподарського машинобудування.

Практика приватизації, що не оминула й сільськогосподарське машинобудування призвела до того, що на багатьох підприємствах

Дослідження щодо зовнішньої торгівлі сільськогосподарською технікою засвідчили суттєве перевищення імпортованого устаткування над експортованим. Переважання експорту в країни СНД додатково свідчить про низьку технологічність експортованих агрегатів у країни, які не можуть дозволити придбання техніки світових лідерів, що додатково обмежує географію потенційних покупців. Остаточним підсумком кризовості галузі є негативний зовнішньоторговельний баланс по всіх товарних позиціях крім сівалок, запчастин до розкидачів гною, установок і апаратів доїльних, обладнання для переробки молока та машин для приготування кормів.

Зовнішня торгівля продукцією сільськогосподарського машинобудування за досліджувані роки погіршилася по усіх товарних позиціях, єдиний напрямок, який за останні роки показав зростання – це виробництво сівалок і садильників, відповідно усе обладнання та агрегати Україна змушена закуповувати, тобто є імпортозалежною. У процесі дослідження цінового діапазону експорту продукції машинобудування було виявлено, що техніка для сільського господарства українського виробництва у 2□5 разів дешевша за аналогічну іноземну [4, с. 75], і за цим параметром забезпечується її конку-

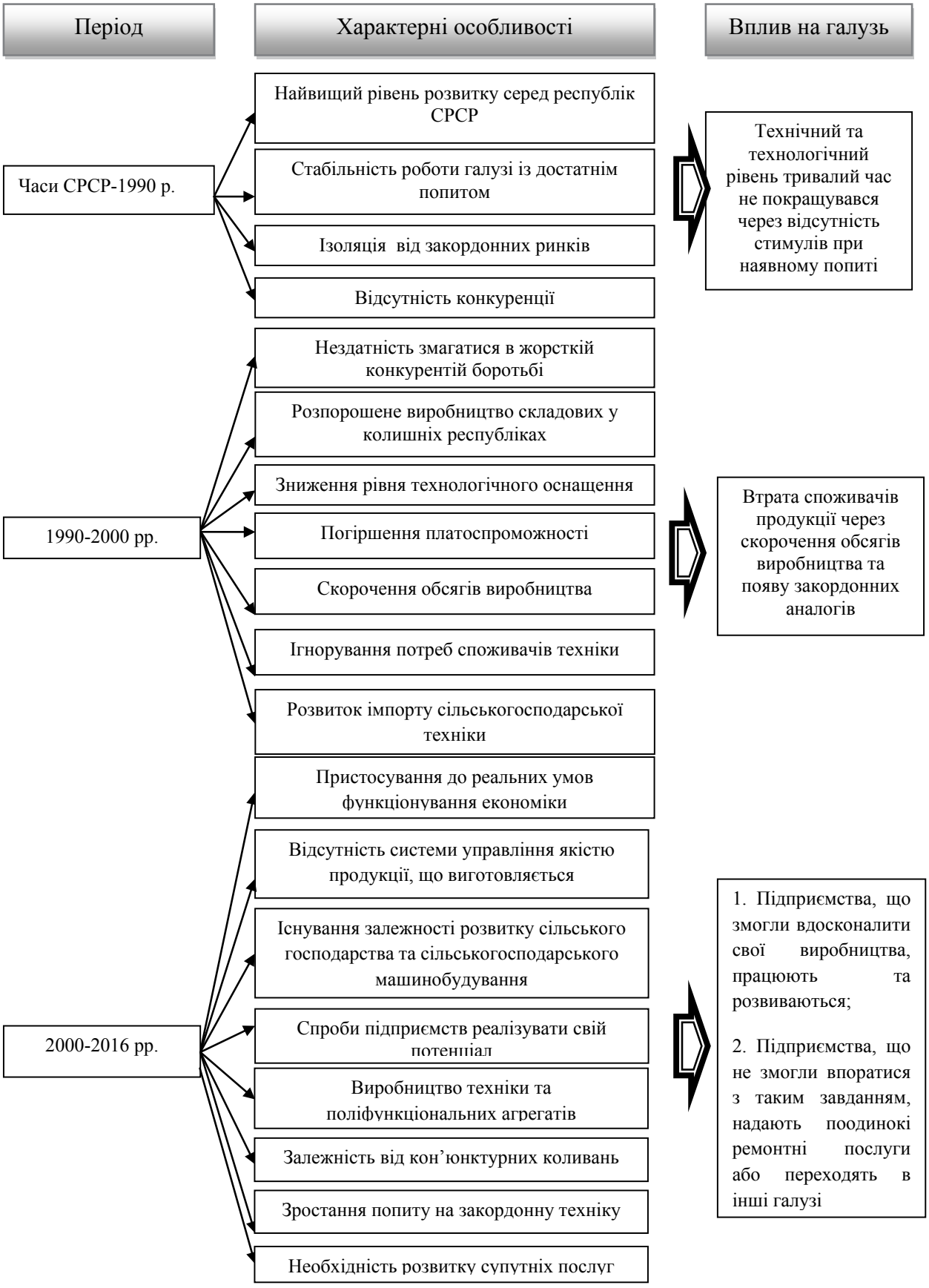

Рис. 1. Етапи розвитку підприємств сільськогосподарського машинобудування на терені України
Джерело: узагальнено на основі власних спостережень

рентоспроможність як в Україні, так і за кордоном, що дозволяє збільшувати обсяги експорту, однак екстенсивний попит не є стабільним і може раптово зникнути, програвши боротьбу високим технологіям.

У зв'язку із постійним нестабільним економічним середовищем здійснення технічного переоснащення сільськогосподарських товаровиробників переслідує проблема відсутності або ненадійності технічних засобів сільського господарства, що є наслідком дисбалансу між надходженням та вибуттям основних засобів та диспаритетом цін на сільськогосподарську продукцію та продукцію сільськогосподарського машинобудування, який тривалий період не дав можливості в достатній мірі здійснити оновлення машинно-тракторного парку сільгосппідприємств Вінницької області. Згадана ситуація вилилася у недостатню забезпеченість новими сучасними комбінованими високопродуктивними агрегатами сільського господарства, зменшення парку сільськогосподарських машин, зростанні закупівлі запасних частин, відсутності профілактичних, капітальних й відновлювальних ремонтів.

Тим не менш, в Україні, як і у Вінницькій області обсяги вибуття сільськогосподарської техніки продовжують зменшуватися, що пояснюється з однієї сторони тим, що частина основних засобів у господарствах продовжує застосовуватися попри закінчення строків придатності до використання, а з іншої – закупівлею більш дорогої закордонної техніки, при цьому залишкова вартість поступово зростає, що свідчить про оновлення засобів праці сільськогосподарськими виробниками.

Вважаючи одним з критеріїв розвитку українського сільськогосподарського машинобудування розширення попиту на сільськогосподарську техніку, зазначимо, що сільськогосподарські підприємства поступово здійснюють оновлення своїх основних засобів, однак темпи цього оновлення є недостатніми, зважаючи на низьку технологічність техніки українського виробництва [5, с. 31].

Суттєвим обмеженням на шляху інноваційного виробництва продукції сільськогосподарського машинобудування є неспроможність модернізації технологічного процесу через використання у виробництві застарілого устаткування, подібно до того як це відбувається у сільському господарстві. Окресливши таку важливу умову недосконалої діяльності підприємств сільськогосподарського машинобудування як ступінь зносу основних фондів, було виявлено негативну динаміку, що яскраво проявляється в умовному розподілі підприємств сільськогосподарського машинобудування на групи за рівнем зношеності. Зокрема аналізування зазначеного показника щодо підприємств Вінницької області виявило погіршення якості основних виробничих фондів, про що засвідчило зменшення кількості підприємств із ступенем зносу 30-60% та збільшення кількості підприємств із спрацьованими основними фондами на 60-80%. Поряд з цим з'явилися підприємства із вкрай зношеним технічним устаткуванням, яке спрацьоване більш ніж на 80%, що свідчить про нездатність підприємств продовжувати виробничу діяльність. Системність значного погіршення матеріально-технічної бази підприємств сільськогосподарського машинобудування стримує можливості розвитку, використання та оновлення основних засобів у сільському господарстві. Винятком із загальної негативної статистики є лише незначна кількість провідних підприємств. Відповідно, такі факти наражають на небезпеку нездатності прогнозувати тенденції їх розвитку в наступні роки та можливості подальшого існування таких підприємств.

Доцільно зазначити, що, на наш погляд, існують перспективи розвиту вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, оскільки галузь володіє виробничим потенціалом для виготовлення техніки і обладнання для сільського господарства та переробки сільськогосподарської продукції в обсязі 15 млрд. грн., лише за даними Українського науково-дослідного інституту прогнозування та випробування техніки ім. Л. Погорілого, технологічна потреба у зернозбиральних комбайнах становить 51200 одиниць [6, с. 73]. В той же час виробництво зернозбиральних комбайнів знаходиться під загрозою знищення, оскільки єдиний завод по їх виготовленню Херсонський машинобудівний завод, функціонує в умовах, коли перед ним існує заборгованість Державної продовольчо-зернової корпорації за передані їй на зберігання комбайни у розмірі 34,5 млн. грн. Для виправлення ситуації недостатньої кількості техніки щорічне постачання техніки має становити не менше 10-15 % від наявної, це дозволить не тільки повністю оновлювати машино-тракторний парк АПК кожні 6-10 років, а й налагодити стабільну роботу українських підприємств в галузі сільськогосподарського машинобудування та їх суміжників [7].

Доцільно зазначити, що виявлені проблеми економічного розвитку сільськогосподарського машинобудування в Україні ідентичні для підприємств сільськогосподарського машинобудування і Вінницької області.

Висновки. Потенційні можливості для розвитку українського машинобудування для агропромислового комплексу зумовлюються суттєвим зниженням кількості техніки в сільськогосподарських підприємствах, яка відновлюється досить низькими темпами та значною зношеністю основних засобів. Проте вчасно відреагувати на такий зростаючий попит значна частина підприємств сільськогосподарського машинобудування не в змозі з огляду на неспроможність модернізації технологічного процесу. Поряд з цим, машинобудівні підприємства намагаються підвищувати рівень виготовлення машин на базі застосування

високоякісних матеріалів, технологій, впровадження електронних та автоматизованих систем, що спрямовані на розширення асортименту, заміну знятої з виробництва продукції на нову тощо.

Загальним підсумком зазначених вище тенденцій є те, що розвиток сільськогосподарського машинобудування Вінницької області має суперечливий характер: з одного боку, функціонують підприємства, що розвиваються та проводять модернізацію і адаптуються до нових умов, з іншого боку – існують підприємства, що або виконують поодинокі замовлення, або здають свої площі в оренду, що безперечно свідчить про їх повну деградацію. Відтак, дослідження діяльності підприємств сільськогосподарського машинобудування Вінницької області показало неоднорідність їх розвитку, наявність ряду внутрішньогосподарських проблем, їх складність та різноплановість.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дмитрук Б. П. Спільне підприємництво: навч. посіб. / Б. П. Дмитрук, Н. Я. Пітель, С. М. Подзігун. – К.: ЦУЛ, 2007. – 228 с.
2. Павлова О. В. Показники якості сервісу як складова визначення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської техніки / О. В. Павлова – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2008/Economics/28968.doc.htm
3. Козаченко О. В. Перспективи розвитку технічного обслуговування і ремонту машин / О. В. Козаченко // Вісник ХНТУСГ. Проблеми технічної експлуатації машин. Системотехніка і технології лісового комплексу. – Харків: ХНТУСГ, 2010. – Вип. 94. – С. 3–8.
4. Фатенок-Ткачук А. О. Оцінка експортного потенціалу машинобудівних підприємств України / А. О. Фатенок-Ткачук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – №7. – 2008. – С. 72–79.
5. Вітюк А. В. Диспропорції та суперечності у перспективах розвитку сільського господарства та сільськогосподарського машинобудування / А. В. Вітюк // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – №6. – 2015. – С. 30–34.
6. Собкевич О. В. Розвиток імпортозамінних виробництв у машинобудівній промисловості України як пріоритет промислової політики України / О. В. Собкевич // Інвестиції: практика та досвід. – №9. – 2013. – С. 70–76.
7. Клюєву не догодили імпортні комбайни. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/news/2011/09/2/296886/
8. Іртищева І.О. Стратегічні орієнтири розвитку транспортно-логістичних систем в умовах глобалізації / І.О. Іртищева // Бізнес-навігатор. – 2013. – № 3 (32). – С. 112–119.